

Dünya siyasətində iz qoymuş şəxsiyyət

Tarixin hər anı öz şəxsiyyətləri və onların fəaliyyətləri ilə yadda qalır. Bir sıra hallarda dahi şəxsiyyətlər öz cəhanşümul fəaliyyətləri ilə cərəyan edən proseslərə, ictimai-siyasi hadisələrə təsir göstərərək, tarixin gedişatını dəyişdirməyə belə müvəffəq olurlar. İstər demokratik cəmiyyətlərdə, istərsə də totalitar mahiyyət daşıyan sistemlərdə məhz dahi şəxsiyyətlər öz liderlik keyfiyyətləri ilə ön çıxaraq, zamanının çətin anlarında xalqın tale yükünü öz çiyənlərinə alır və fədakar fəaliyyətləri sayəsində cəmiyyəti ağır sınaqlardan çıxararaq onu tərəqqiyə doğru aparırlar.

Azərbaycan xalqının bəxti onda gətirib ki, Tanrı onun qismətinə dünyanın ən güclü şəxsiyyətlərindən və dövlət xadimlərindən biri olan Heydər Əliyevi bəxş edib. Heydər Əliyev istər totalitar sovet rejiminin sərt qadağaları çərçivəsində, istərsə də müstəqil Azərbaycan dövlətinin ağır sınaqlarla üz-ləşdiyi bir şəraitdə millətin lideri kimi ona rəhbərlik yükünü öz üzərinə götürərək, ümummilli lider statusuna və adına layiq olduğunu təsdiq etmiş və xalqın yaddaşında əbədi qalmaq hüququ qazanmışdı.

Hələ sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi zaman bir çox xarici tarixçilər, siyasətçilər, analitiklər onun başqa sovet rəhbərlərindən fərqli mübarizliyi, kreativliyi, rejimin mahiyyətindən irəli gələn məhdudiyətləri dəf edərək qarşısı qoyduğu məqsədlərə necə nail olmağın strategiya və taktikasına malik bir lider olduğunu sezməmişlər. Düzdür, o zamanlar hansısa liderin qeyri-adi idarəçilik keyfiyyətləri haqqında açıq danışmaq qəbul edilməmişdi, siyasi kuluarlarda onun gələcəyin əsas fiqurlarından biri olacağı haqqında söhbətlər gəzirdi. Bir sovet respublikası çərçivəsində xalqın sosial-iqtisadi problemlərini uğurla həll etməsi, korrupsiya, rüşvətçilik, tayfəbazlıq və bu kimi digər qanunsuz aməllərə qarşı mübarizə aparması qısa müddət ərzində öz respublikasını sovet respublikaları arasında öncüllər sırasına çıxarması onun liderlik keyfiyyətlərinin heç də tam olmayan təzahürü idi. Bəziləri Heydər Əliyevin öldürüldüyü müvəffəqiyyətləri sovet rəhbərliyi, xüsusən Brejnev və Andropovla şəxsi yaxınlığı ilə izah etməyə çalışsalar da, əslində, onun liderliyini dolaylı yolla da olsa etiraf etməyə məcbur idilər. Yüksək nəticə qabiliyyəti, siyasi opponenentlərə dil tapmaq bacarığı, hamı ilə söhbətə köprü salmaq məharəti onu bir siyasətçi kimi başqalarından fərqləndirirdi. Heydər Əliyevin Meksika, Suriyaya, Vyetnama sovet nümayəndə heyətinin rəhbəri kimi səfərləri, keçirdiyi çoxsaylı görüşləri bu gün də bir çoxlarımızın yaddaşında silinməz izlər buraxmışdır.

Sovet rəhbərləri arasında o, təkcə tükənən enerji, işgüzarlıq və iş görmək bacarığı ilə deyil, həm də müasir siyasətçilər üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən salıq qeyimi, təbessümü, dinləmək və öz fikrini lakonik formada çatdırmaq qabiliyyəti ilə də fərqlənirdi.

1982-ci ildə Heydər Əliyevin Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü seçilməsini bir çox xarici kütləvi informasiya vasitələri və analitikləri, əslində, çox təbii və qənaatçı bir hadisə kimi qarşıladılar. Dünya siyasi fikrində Brejnev, Andropov və Çernenko kimi qoca və əldən düşmüş liderlər fonunda Heydər Əliyev, doğrudan da, Sovet dövlətinin gələcək rəhbəri kimi nəzərdən keçirilirdi. Lakin sovet sisteminin yazılmamış qanunlarını da onlar yaxşı bilirdilər. Heydər Əliyev kimi bir müsəlman türkünün rəhbərliyə gətirilməsi bu yazılmamış qanunlara meydan oxumaq demək idi. Biz bunu M.Qorbaçov, M.Rijkov, E. Liqazov, P.Romanov, M.Qrişin kimi o dövürün ehtəcamçı liderlərinin Heydər Əliyevə münasibətlərində seziirik. Lakin belə bir ziddiyyətli və mürəkkəb siyasi şəraitin yaratdığı məhdudiyətlərə baxmayaraq Heydər Əliyev yeni vəzifəsində də qeyri-adi keyfiyyətlərini göstərə bilmiş, o vaxt sovet sistemi daxilində ayrı-ayrı sahələrdə həyata keçirilən, islahatların təşəbbüskarı və icraçısı olmuşdur. O, təhsil, mədəniyyət, tibb, nəqliyyat və digər sahələrdə mövcud olmuş problemləri açıq şəkildə dilə gətirərək planlı iqtisadiyyatın prinsiplərinə uyğun olaraq bu məsələlərin həllinin konkret yollarını müəyyənləşdirmişdir.

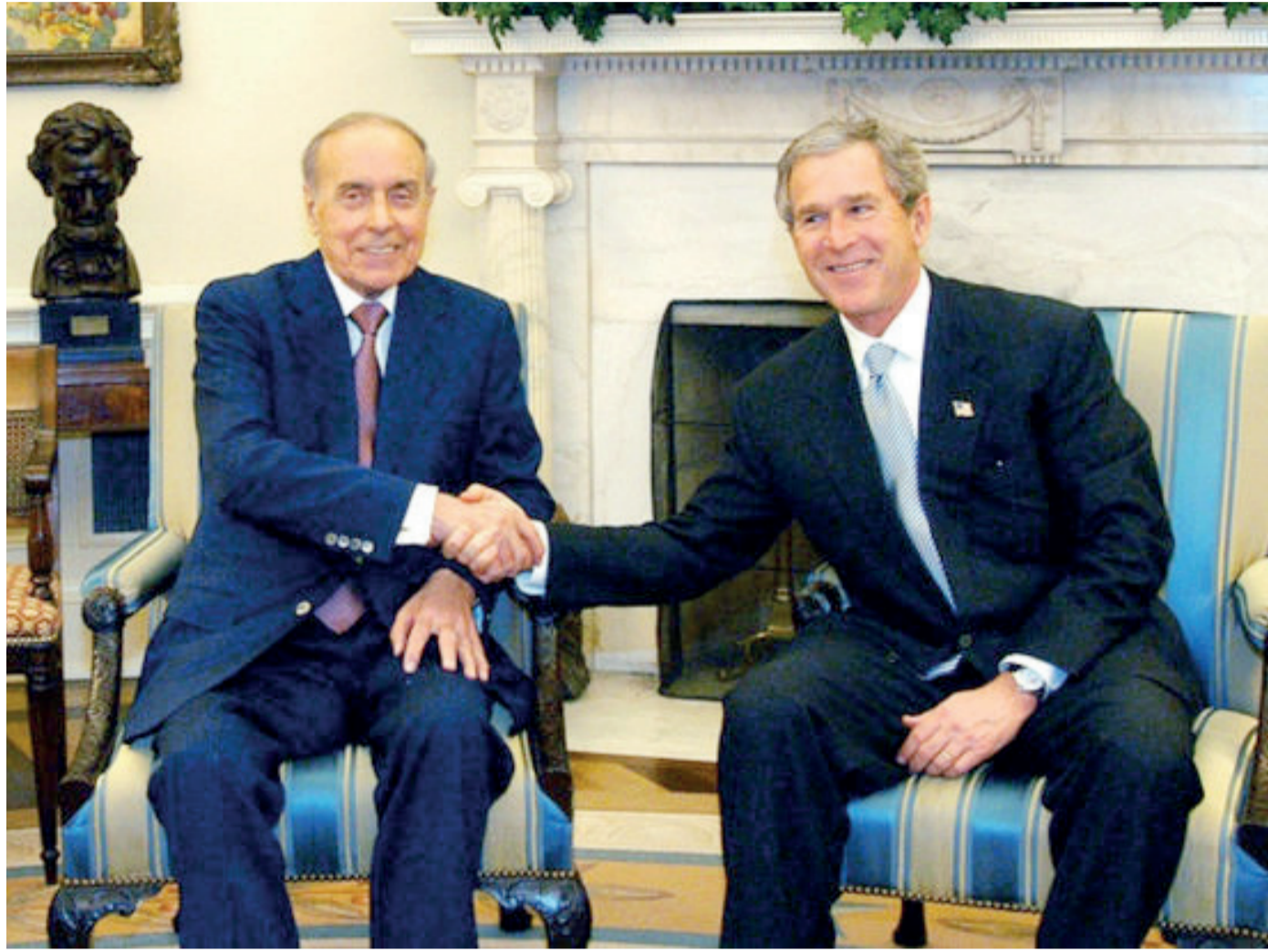
Həmin dövrdə bir sıra dünya kütləvi informasiya vasitələrində Heydər Əliyevin fəaliyyəti təqdir edilir və o, sovet sisteminin ən bacarıqlı rəhbərindən biri kimi qiymətləndirilirdi. Bu isə təbii ki, köhnə təfəkkürlü sovet rəhbərləri arasında çox qısqançlıqla qarşılanırdı.

Heydər Əliyevin sovet rəhbəri kimi fəaliyyətinin müəyyən mərhələsi (1985-1987) M.Qorbaçovun elan etdiyi "yenidənqurma" illərinə təsadüf edir. Heydər Əliyev dəfələrlə özünü də etiraf etdiyi kimi M.Qorbaçovun sovet rəhbərliyinə gətirilməsini, onun yeni siyasi xəttini dəstəkləməsi, müdafiə etmişdir. Yenidənqurmanın ilk illərində Heydər Əliyev bütün bilik və bacarığını "Yeni siyasi təfəkkürün və aşkarlığın" gerçəkləşdirilməsinə sərf etmiş, lakin tezliklə irəli sürülən kursun avartivist mahiyyət kəsb etdiyini, ölkədə və cəmiyyətdə ciddi böhrana gətirib çıxardığını dərk edərək bu siyasətin yanlışlığını açıq ifadə etmişdi. Əvvəzində M.Qorbaçov və onun tərəfdarları Heydər Əliyevə bu prinsipial mövqeyini "köhnələrin müqaviməti" kimi cəmiyyətə və dünya ictimaiyyətinə sırıyaraq, onların yeniliklərə qarşı çıxdıqlarını bəhanə gətirərək onu rəhbərlikdən uzaqlaşdırmağa nail oldular.

Yeri gəlmişkən bu işdə, heç şübhəsiz, dünya erməni lobbisi də az rol oynamadı. Məhz Fransada və digər ölkələrdə yaşa-

yan nüfuzlu ermənilər Raisa Qorbaçovanın vasitəsilə M.Qorbaçovaya təsir göstərərək, Heydər Əliyevi siyasi rəhbərlikdən uzaqlaşdırmağa müvəffəq oldular.

1987-ci ilin oktyabrında Heydər Əliyev

istefaya göndərildikdən sonra dünya erməni lobbisinin və sovet rəhbərliyində təmsil olunan ermənilərin əl-qolu açıldı və onlar dərhal Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan ayırmaq üçün açıq fəaliyyətə başladılar. Eyni zamanda, dünya ermənilərinin təsiri altında olan M.Qorbaçov və onun ətrafı Heydər Əliyevə qarşı müxtəlif təzyiqlər göstərərək, onun fiziki məhvinə çalışırdılar. Belə çətin şəraitdə Heydər Əliyev ləbüd ölüm təhlükəsindən onun öz xalqına sevgisi və xalqın rəhbərə olan etimadı xilas etdi.

də bu şəraitdə Azərbaycan xalqı öz dahi xilaskarına müraciət edərək onu köməyə çağırırdı. Məhz belə ağır şəraitdə xalqın təkidli və hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyev qısa müddət ərzində Azərbaycanda sabitliyi təmin etməyə nail oldu, ölkəmiz qarşısında duran təməyüklü dövlət quruculuğu məsələlərini uğurla həyata keçirdi.

Ümumiyyətlə, 1993-cü ildən sonra Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi dövründə göstərdiyi çoxşaxəli fəaliyyət,

dərindən dərk etməyə başlamış, bir çox beynəlxalq və regional təşkilatlar ölkəmizin arazi bütövlüyünü təsdiqləyən bəyanat və sənədlər qəbul etmişlər.

Ulu öndər öz siyasi bacarığı ilə dünyanın erməniparəst mövqeyini heç zaman gizlətməyən bir sıra liderlərinin mövqelərini dəyişdirməyə, onları Azərbaycana tam dəstəkləməyə, onları Dağlıq Qarabağ münaqişəsində, heç olmasa, neytral mövqeyə tutmağa vadar etmişdir.

Bu gün Azərbaycanın Qarabağ münaqişəsini birdəfəlik həll etməsi, öz ərazi bütövlüyünü təmin etməsini Heydər Əliyevin həmin illərdə beynəlxalq səviyyədə apardığı gərgin fəaliyyətin nəticəsi kimi də qəbul etmək olar. Hazırda bu dahi insanın öz mərkəzinin böyük siyasətçisi və diplomatı olması hamı tərəfindən qəbul edilən əksomdur. Bu baxımdan, zənnimizdə, Heydər Əliyev bəşər tarixinin görkəmli simaları sırasında ön yerlərdən birini tutmağa layiqdir.

2020-ci ildə Azərbaycanın Qarabağ müharibəsində qazandığı hərbi zəfər sonrakı illərdə siyasi və diplomatiya sahəsində əldə etdiyi uğurlar, eyni zamanda, Heydər Əliyevin vaxtında hərbi və müdafiə sahəsində atdığı addımların müdrikiyinin və uzaqgörənliyinin təzahürüdür. Bu həm də onun simasında siyasi liderliyin, diplomatiyanın və sərkərdəliyin sintezinin təəcəssümü kimi qeyd oluna bilər. Əslində, dünya tarixi üç keyfiyyəti özündə birləşdirən tək-tək lideri və xadimi bizə nümunə göstərə bilər.

Doğrudur, dünya tarixində Makedoniyalı İskəndər, Əmir Teymur, Çingiz xan və ölkələr fəth etmiş digər sərkərdələr, hökm-

darlar da iz qoymuşlar. Amma onların mütləq əksəriyyəti öz uğurlarına silah gücünə, böyük ordular yaratmaqla nail olmuşlar. Heydər Əliyevin fenomenliyi isə ondadır ki, o Azərbaycanı üzlaşdırdığı bolalardan yalnız öz siyasi müdrikiyi və diplomatik məharəti sayəsində xilas etmişdir.

Heydər Əliyev dünyanın ən müxtəlif kürsülərindən sülhü və əmin-amanlığı təmin etmək, münaqişələri dinc yolla nizamlamaq haqqında çağırışlar etmiş, bu zaman böyüklüyündən və kiçikliyindən, hərbi gücündən və iqtisadi qüdrətindən asılı olmayaraq, bütün ölkələrin hüquqlarına hörmət edilməsini beynəlxalq gündəliyin əsas vəzifəsi kimi dəfələrlə vurğulamışdır. Bu mənada onun yeni əsr və üçüncü minillik münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciətini təkcə öz xalqına deyil, bütün dünyaya ünvanlanmış global manifest kimi də dəyərləndirmək olar.

Heydər Əliyev dünya şöhrətli siyasətçi kimi təkcə global problemlərlə bağlı çağırışlar etməklə kifayətlənməyərək, bu problemlərin əməli həlli istiqamətində konkret təşəbbüslərə də çıxış etmişdir. Bu baxımdan dahi liderin "Ümumqafqaz evi"nin yaradılması Qər və Şərq arasında mədəniyyət və sivilizasiyalararası dialoq təşəbbüsləri türk birliyi ideyası və s. bu gün də əhəmiyyətini saxlamaqdadır.

Dünyamıqyaslı siyasətçi bəşəri problemlərin həllini xalqlar arasında təmasların genişlənməsində görür, öz fəaliyyəti ilə bu missiyanı gerçəkləşməsinə çalışırdı. Bu baxımdan onun Azərbaycanın unikal geosiyasi və tarixi mədəni mövqeyi haqqında mülahizələri ümumbəşəri əhəmiyyət kəsb edir. O, daim Azərbaycanın mədəni və mədəni dəyərlərinin dünyada tanınmasına, eyni zamanda, ümumbəşəri dəyərlərin Azərbaycan xalqı tərəfindən əziz edilməsinə mühüm vəzifə kimi baxırdı. Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi dövründə ölkəmizdə keçirilən çoxsaylı beynəlxalq tədbirlər məhz bu məramın gerçəkləşməsinə xidmət edirdi. Bu gün ölkə prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə Azərbaycanda keçirilən beynəlxalq səviyyəli müxtəlif mədəni və humanitar forumlar, o cümlədən "Bakı forumu" ölkəmizin bu missiyanı ləyaqətlə yerinə yetirdiyini bir daha təsdiq edir.

Heydər Əliyev dünya siyasətçisi kimi səciyləndirən digər mühüm amil onun beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sisteminin inkişafı istiqamətində atdığı addımlardır. O, prezidentliyinin ilk günlərindən başlayaraq qarşılıqlı iqtisadi münasibətlərin inkişaf etdirilməsi, dünyanın aparıcı dövlətləri, transmilli şirkətləri ilə əlaqələrin yaradılması, Azərbaycanın xarici investisiyaya cəlb edilməsi ilə bağlı genişmiqyaslı təşəbbüs və layihələrin icrasına nail olmuşdur. Bu baxımdan onun ölkəmizin enerji ehtiyatlarının Azərbaycan xalqının mənafeyi namına istifadə edilməsi üçün gördüyü işlər – "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması, Bakı – Tbilisi – Ceyhan neft kəmərinin çəkilməsi, Azərbaycan neft-qazının dünya bazarına çıxarılması üçün konsorsiumların yaradılması öz mahiyyəti etibarilə milli səhədləri aşan dünyamıqyaslı beynəlxalq iqtisadi layihələr idi. Əslində, Azərbaycan bu layihələrin əməli şəkildə həyata keçirməklə nöinki öz iqtisadi problemlərinin həllinə nail olmuş və iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etmiş, həm də özünün əsas problemi olan Dağlıq Qarabağ probleminin həllinin zəminini yaratmışdır.

Ulu öndərin rəhbərliyi altında həyata keçirilən bu iqtisadi layihələr, eyni zamanda, regional və beynəlxalq təhlükəsizliyin, Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində mühüm amil olmuşdur. Bunu, bu gün Rusiya – Ukrayna müharibəsi fonunda Avropa liderlərinin Azərbaycanın qitənin enerji təhlükəsizliyində böyük rol oynaması ilə bağlı etirafı təsdiq edir.

Bütün bunlar Heydər Əliyevin ümumdünya iqtisadi fikrinin ən parlaq simalarından biri olmasının təəcəssümüdür. Artıq hər kəsə bəllidir ki, bu gün Cənubi Qafqaz bölgəsində heç bir global problem Azərbaycanın iştirakı olmadan öz həllini tapa bilməz.

Azərbaycanın nüfuzu, getdikcə artan iqtisadi və siyasi gücü hamı tərəfindən etiraf olunur. Artıq Azərbaycan bir çox dünyəvi və beynəlxalq səviyyəli tədbirlərə ev sahibliyi edir, həm də bu layihələrin həyata keçirilməsinə öz töhfələrini verir. Bu il Azərbaycan dünyanın ən böyük və mühüm tədbirlərindən biri olan COP29-a ev sahibliyi etdi və bu tədbir uğurla reallaşdırıldı. Bu, Qoşulma Hərəkatına sədrliyimiz və Təhlükəsizlik Şurasına üzvlüyümüzdən sonra xarici siyasətimizin ən böyük uğurudur. Konfransda qəbul edilmiş qərarlar bəşəriyyətin gələcəyi üçün müstəsna əhəmiyyət daşımaqda yanaşı, Azərbaycanın liderlik qabiliyyətini və beynəlxalq nüfuzunu bir daha dünyaya göstərdi. Eyni zamanda, son vaxtlar Azərbaycana qarşı çirkin kampaniya aparan bəzi dairələrə tutarlı cavab oldu.

Bütün bunlar Heydər Əliyev siyasi irsinə sadiqliyin, onun siyasi strategiyasının uğurla həyata keçirilməsinin bariz nümunəsidir. Artıq bu strategiya öz əhəmiyyəti və miqyası etibarilə milli çəyirçələri aşaraq, ümumbəşəri global mahiyyətə daşmışdır.

**Ədalət QASIMOV,
AMEA Tarix və Etnologiya
İnstitutunun Əliyevşünaslıq şöbəsinin
müdiri, tarix elmləri doktoru**

1991-1992-ci illərdə müstəqillik əldə etmiş Azərbaycanda bəlkə də ən ağır vəziyyət Naxçıvan Muxtar Respublikasında yaranmışdır. Bu qədim türk diyarı Ermənistanın işğalı və real məhv olmaq təhlükəsi ilə üz-üza qalmışdı. Belə bir ağır şəraitdə Naxçıvan bölgəsini Heydər Əliyev dühası, dünya səviyyəsində etiraf olunan diplomatik və siyasi qabiliyyəti xilas etdi. Muxtar respublikanın ağır günlərində ona rəhbərliyi öz üzərinə götürmüş Heydər Əliyevin dünya liderləri ilə təmasları, istər Naxçıvanda, istər Bakıda xarici ölkələrin diplomatları ilə keçirdiyi çoxsaylı görüşlər, qonşu Türkiyə Cümhuriyyəti, İran İslam Respublikası ilə yaratdığı qarşılıqlı əlaqələr Ulu öndərin yüksək diplomatik qabiliyyətini üzə çıxardı.

Naxçıvan MR-ə rəhbərlik etdiyi qısa müddət ərzində (təqribən 22 ay) bütün siyasi, diplomatik imkan və vasitələrdən istifadə edərək yerli və xarici müxbirlərə verdiyi çoxsaylı müsahibələrində Azərbaycandan bu kiçik torpağın yaşadığı problemləri bütün dünya ictimaiyyətinə məharətlə çatdırmağa nail olmuşdu. O, Ermənistan rəhbərliyini Naxçıvana təcavüzün elə Ermənistan üçün ağır nəticələrə gətirib çıxaracağını müdrik-

müstəqil dövlətin xilasını üçün atdığı addımlar dünya siyasətşünaslığının mühüm səhifəsini təşkil edir. Heç bir siyasi və hərbi qüvvəyə malik olmayan Heydər Əliyev yalnız və yalnız diplomatik və siyasi istedadı, qeyri-adi rəhbərlik qabiliyyəti, təcrübəsi və müdrikiyi sayəsində öz ölkəsini onu gözləyən təhlükələrdən xilas etdi. Respublikaya rəhbərliyi dövründə Heydər Əliyev dünya siyasətinin və beynəlxalq münasibətlərin ən nüfuzlu nümayəndələrindən birinə çevrildi. O, öz nüfuzu sayəsində dünyanın iri dövlətləri və güc mərkəzlərinin maraqlarını öz ölkəsinin maraqları ilə uzlaşdırmağa müvəffəq oldu, dünya birliyində Azərbaycanla bağlı mövcud olmuş yanlışlıqları aradan qaldıraraq, Azərbaycanı dünyaya tanıtdı. Buna birinci növbədə Heydər Əliyevin dünya siyasətini və beynəlxalq münasibətləri yaxından bilməsi, "dünyanın üzünü" yaxşı tanıması, eyni zamanda dünya liderləri ilə ünsiyyət qurmaq bacarığı sayəsində nail olmuşdu. Təsədüfi deyil ki, 90-cı illərdə dünyanın aparıcı dövlətlərinə rəhbərlik etmiş C.Buş, F.Mitteran, J.Şirak, S.Dəmirəl, Ə.Rəfsoncani və başqaları Ulu öndər haqqında xoş sözlər danışır, onunla